

■ GDYNIA

Érzelmek, szenvedélyek, történelem

■ PÖRÖS GÉZA

A FÜGGETLENSÉG 100 ÉVES JUBILEUMÁN A FESZTIVÁLFILMEKBEN A TÚLÁRADÓ SZENVEDÉLYEK NEM A TÖRTÉNELMI, INKÁBB A MAGÁNÉLETI SZFÉRÁBAN JELENTEK MEG.

A mint azt várhattuk, a 43. Lengyel Játékfilmfesztivál szerves része volt annak az össztársadalmi megemlékezés-sorozatnak, amelyben a mai lengyelek fejet hajtanak az ország függetlenségét kivívó és azt vérvizataros időkben is megtartó nemzedékek előtt, számba veszik az elmúlt száz esztendő legfontosabb pillanatait, hogy pontosan tudják milyen tanulságokat kínál az ősök hősi és büszkeségre okot adó sorozat keretében ismét láthattuk a lengyel történelem drámai eseményeit felidéző műveket Jerzy Kawalerowicz *Az elnök halála* című alkotásától Andrzej Wajda ismert remeklésein (*Hamu és gyémánt*, *Márványember*) keresztül Wojciech Smarzewski *Volhíniájáig*. A fesztiválon levetítették a régi lengyel film kincseit is, köztük a magyar Illés Jenő által német produkcióban 1918-ban rendezett *Mania* című filmet, amelynek Pola Negri volt a főszereplője. (A filmet a Lengyel Filmtavaszeretében néhány hónapja a budapesti Lengyel Intézet is bemutatta.) A program lenyűgöző gazdagságát bizonyítja, hogy tizenkét párhuzamosan futó szekcióban peregetek a filmek, amit könyvbemutatók, kiállítások, szakmai eszmecserek és koncertek kísértek. Szokás szerint idén is Platina Oroszlánok-díjjal tüntették ki a kortárs film egyik élő klasszikusát. A választás ezúttal Jerzy Skolimowskira esett. Ami a legfrissebb termést illeti, kifejezetten „évfordulós” alkotás nem volt a szemlén, de azért az elmúlt száz esztendő történelméről néhány eseményesora természetesen

megjelent a vásznon. A versenyprogramba beválasztott 16 film legfőbb szemléleti sajátossága az volt, hogy a múlt és a jelen léthelyzeteit az alkotók az emberi érzelmek és szenvedélyek terepeként ábrázolták. A legtraumatikusabb élmények többnyire felkorbácsolt, túlradó vagy deformált szenvedélyek rajzolatában jelentek meg.

Ebből a szempontból visszaigazoló gesztusként is értelmezhető a Waldemar Krzystek vezette zsűri – sokak szerint amúgy erősen vitatható – döntése, amikor különdíjjal emelte ki Marek Koterski parádés szereposztással elkészített *7 érzelem (7 uczuć)* című munkáját, amelynek főalakja, Adaś Miauczyński azért tér vissza elhibázottnak ítélt életének fordulópontjaihoz, hogy számba vegye és megnevezze a sorsát alapvetően meghatározó érzelmeket. Azt végzi el érett fővel önmaga terapeutájaként, amit korábban megtenni elmulasztott. Koterski szerint, ha az érzelmek ennyire döntő szerepet játszanak életünkben, akkor jobb, ha tudatos viszonyunk hozzájuk, hátha így energiájukat a javunkra tudjuk fordítani.

Az érzelmek vezették Jan Jakub Kolskit is, amikor elhatározta, hogy visszatér hajdani sikeres filmje, a mozi centenáriumára készített *A popielawach-i mozi történetének* (1996) színhelyére, azaz gyermekkorának ligetes vidékére, s folytatva a családi legendáriumot, elmeséli nagyszüleinek nevezetes tetteit. A legjobb forgatókönyv és a legjobb női alakítás díjával kitüntetett *Megkegyelmezés (Utaskawienie)* 1946-ban játszódik, amikor az állambiztonsági

szolgálat tagjai megölik Janek nagyszüleinek, Annának (Grażyna Błęcka-Kolska) és Jakubnak (Jan Jankowski) egyik fiát, Odrowazt. A családban apáról fiúra szállt a légiók és Piłsudski marsall hazafias cselekedeteinek ethosza, Odrowaz maga is a kommunistákkal szemben álló Honi Hadsereg tagja volt, ezért az állambiztonságiak végeztek vele. De ez még nem volt elég, hogy megbizonyosodjanak a nép ellenségének haláláról, a holttestet eltemették, aztán kiásták és mindezt még rituálészerűen háromszor megismételték. A mama nem bírta elviselni e mérhetetlen megaláztatást, ezért férjével a koporsót kiásták, kocsira tették, és elindultak vele hegyenvölgyön keresztül a Pactawska Kálvária felé, hogy ott legyen végső nyughelye gyermeküknek. Kolski balladisztikus tömörséggel fogalmaz, az emberi nyomorúságot a dél-lengyel tájak melankolikus képeivel ellenpontoszza. A mély és erős érzelmek, a makacsság, a szenvedés, a bátorság és a szeretet által táplált erőfeszítés felemeli és megtisztítja az egyes jellemeket, a tisztítóúton Anna még a tegnapi ellenség iránti jogos gyűlöletét is legyőzi, s felfedezi a fogolytáborból szökött, s útjukon nekik hősieken segítő német katonában az emberarcot.

Amíg Kolski hőseinek szemében a méltóság védelmének elszántasága tükröződik, Małgorzata Szumowska főalakjának tekintetében viszont a megverték vigasztalhatatlan keserősége. A rendező *Arc (Twarz)* című filmje – amely a Berliini Nemzetközi Filmfesztiválon már Ezüst Medvét nyert –, egy súlyos baleset következményeit ábrázolja. Amíg az alkotó előző filmjeiben a lélek deformálta a testet, itt a deformált test kezdi ki a lélek épségét.

A cselekmény színhelye Świebodzin és környéke, ahol éppen egy olyan monumentális Krisztus szobor épül – a valóságban is létezik ilyen –, amely még a Rio de Janeiro-inál is magasabb lesz. Szumowska ezúttal is azt hangsúlyozza, hogy a mindennapok családi összejövetelekkel, folyton változó rokon és ellenszenvekkel, konfliktusokkal átítatott valósága mennyire nincs összhangban a kereszténység magasztos, külsődleges és hivalkodó kulisszáival. Azazhogy éppen ezzel van összhangban s nem a hit bensőséges és póztalan gyakorlásával. Történik pedig, hogy az építkezésen dolgozó fiatalember,

Jacek (Mateusz Kościukiewicz) lezuhan egy állványról, minek következtében fél szemét elveszti, arcát pedig plasztikai műtéttel kell átoperálni. Az arc megváltozása a személyiség megváltozását okozza, a hős elveszti identitását, szerelmét, az iskolásgyerekek kinevetik, a kocsmatöltelékéi gúnyolódnak rajta. Egyre több segítségre szorulna, ám fokozódó elmagányosodását csak nővére odaadó szeretete tudja valamelyest enyhíteni.

Szumowska – aki művészként tudatosan törekszik a társadalmi fősodorral vitázó szemléleti „kánonszegésre” –, biztos kézzel vezeti a történetet, a tragédiát iróniával és humorral ellensúlyozza, s ezúttal is csípős hangon beszél a nagyzó és vodkázó Lengyelország álszent közállapotairól. Némely kritikus nem is mulasztotta el szóvá tenni, hogy az alkotó a vitathatatlan művészi talentumát újabb felszínes publicisztikára váltja.

A lengyel katolicizmus, pontosabban a lengyel katolikus egyház, amely Szumowskánál még csak jámbor csipkelődés tárgya volt, Wojciech Smarzowskinál abszolút főtémává, és súlyos állítások céltáblájává válik. Nem kétséges, a zsűri különdíjával, valamint az újságírók és a közönség díjával is kitüntetett *Klérus* (*Kler*) a fesztivál legnagyobb sikerű filmje volt, a vetítések előtt hosszú sorok kanyarogtak, egy nap még éjjel fél 12-kor is kellett rendkívüli vetítést beiktatni. A film iránti érdeklődés azóta is óriási szerte Polóniában, szeptember végétől november végéig már több mint öt millióan váltottak rá jegyet. A film szenvedélyes viták pergőtűzében áll, sokan merész és erőteljes társadalomkritikájáért dicsérik, mások szerint viszont nem jut mélyebbre a zsurnalizmus közhelyeinél. Az egyház szent, még ha annak némi szolgálói vétkeznek is – mondják az intézmény védelmezői.

Amint azt a rendező számos interjúban elmondta, nem kifejezetten a katolikus egyház ellen csinált filmet, nem is a korrupcióról vagy a pedofiliáról, hanem néhány esendő lélekről, akik történetesen papok. A történet középpontjában három lelkész – Kukula (Arkadiusz Jakubik), Trybus (Robert Wiczekiewicz), Lisowski (Jacek Braciak) és egy főrangú méltóság, Mordowicz érsek (Janusz Gajos) egymásba fonódó sorsának eseményei peregnének. Az első három egy régi baleset szerencsés megúszása

okán rendszeresen találkozik egymással, ilyenkor falatoznak, énekelnek és a berúgásig leisszák magukat. Smarzowski a tőle már megszokott erős hatáselemekkel dolgozik, hősei közönségesek, energikusak, sőt durvák és gátlástalanok. A falusi plébániát vezető Trybus például pap létére úgy önti magába a vodkát, mint előképe *Az erős angyalhoz* (2014) című opuszban, káromkodik, akár egy kocsis, ráadásul egy asszonnyal él együtt. Még gyóntatáskor sem józan. Kollégáját, Kukulát gyermekként – ahogyan manapság mondják – szexuálisan kihasználta, most pedig a rendező jövőtáblából az a látszat alakul ki róla, mintha felnőttként ő is visszaélne egy vak fiú helyzetével. Pedig nincs így, hármójuk közül épp Kukula a legártatlanabb. Az előző kettőnél valamivel finomabb, amolyan „jölfésült” úrigyerekek tűnik Lisowski, aki társaiénál előkelőbb és elegánsabb nagyvárosi környezetben szolgál. Ambíciói is nagyratörőek, szeretne a Vatikánba kerülni, csakhogy hivatali előjárója, Murdowicz érsek – aki ez idő szerint maga is egy nagy szabású projekt megvalósításán dolgozik – nem támogatja a nagyravágó lelkész terveit. Amúgy Lisowski egyáltalán nem holmi idealista széplélek, aki-

Krzysztof Zanussi: Éter
(Jacek Poniedziatek és Andrzej Chyra)

nek szájában megalszik a tej. Ha kell, meggyőzően színleli az alázatosat, ám eközben úgy figyel, mint egy kobra, hogy mikor lendüljön támadásba. Smarzowski műve egy következő zetes művészi út újabb állomása, noha állításaiban kemény, ám kompozíciója arányos és tiszta, üzenete pedig hiteles és becsületes.

Smarzowskihoz hasonlóan a 80. életében járó Krzysztof Zanussi is saját világlátásából táplálkozó, erősen gondolati fundamentumokra épülő, fausti művel hozakodott elő. A *Védőszínek*, A *gonosz érintése* és a *Fekete nap* alkotója, aki felváltva csinált filmeket a bennünk lévő jóról és rosszról, ezúttal is az emberben lévő démon, az önámítással és csalással palástolt rögeszme működésének koreográfiáját elemzi. A lengyel-olasz-ukrán-magyar közreműködéssel forgatott mű címe az *Éter* (*Eter*). Ez utóbbi, mint tudjuk, olyan gáz, amely évtizedeken keresztül fontos szerepet játszott az orvoslásban. A film egy hosszabb „ismert” történetre és egy ezt követő „titkos” záradékre tagozódik.

A film cselekménye az Osztrák – Magyar Monarchia utolsó évtizedében, egy a galíciai – orosz határ közelében fekvő katonai erődben játszódik. Mint

tudjuk a rendezőt a múltbéli témák feldolgozásakor sohasem a történelem vonzotta, hanem – hogy legújabb könyvének címét idézzük – mindig az egyes karakterek életstratégiái és az ebből fakadó léthelyzetek érdekelték. Főalakja az orvos (Jacek Poniedzialek), aki rejtélyes körülmények között került Ferenc József hadigépezetébe. Hősünk a történet elején még a cár szolgálatában állott, ám egy ízben erőszakoskodott egy Małgosia nevű fiatal hölgygel, aki azonban nem állt kötélnek, mire az orvos étterrel elkábította, s a lány a túladagolás következtében meghalt. A doktor menekülni próbált, végül elfogták, halálra ítélték, de az ítéletet az uralkodó a kivégzés előtt szibériai száműzésre változtatta. Vajon miért? Honnan ez a nagylelkű kegy? Milyen erőknél köszönheti a doktor, hogy ezt követően csaknem minden tisztátalan cselekedete megtorlatlan marad?

A rendező a főhóst mindvégig olyan rejtélyes lényként ábrázolja, akinek neve nincs, identitása bizonytalan, és ugyan a személyi okmányaiában említés történik szibériai száműzetéséről meg a nagy szökésről Mandzsúrián keresztül, ám ezt még az

erőparancsnok (Andrzej Chyra) is kelő fenntartással konstatálja. Mindenestre tény, hogy a prologus után az orvos immár a Monarchia uralkodójának alattvalójaként szolgál az erődben. Feladata közé tartozik a vallatásokban, kivégzésekben való közreműködés és a bordély szakfelügyelete, csakhogy az ő legfőbb ambíciója az éter használatával kapcsolatos kutatás, mely passzióját a parancsnok ugyan nem támogatja, de elnézi neki. Miből fakad az orvos ilyen erős ragaszkodása a kutatáshoz? Tudományos szenvedély hevítene? De hisz arra van alkalmasabb hely is egy kaszárnyánál. A magyarázatot a főcselekmény után található titkos történet adja meg. Eszerint az orvos még a cári vesztőhelyen, a kivégzési procedúra előtt egyezséget kötött egy magas státusú, sehova sem tartozó, de mindenhova bejáratos, úrral, a kerületi elöljáróval – ezt a szerepet formálja meg remekül László Zsolt -, aki alkut kínál neki. A titokzatos idegen voltaképpen a sátán, aki abban leli

Jan Jakub Kolski:
Megkegyelmezés
(Grażyna Błęcka-Kolska és Jan Jankowski)

örömét, ha valamilyen módon megfoszthat bennünket lelkiismeretünkől. S bizony az emberben lévő hatalmi vágy minden fizetésre kész. Amikor az elöljáró azt a kérdést te-

szi fel a kivégzés előtt álló fogvatartottnak, hogy „mi az utolsó kívánsága? Mit tenne, ha a cár megváltoztatná az ítéletet?“, az orvos nyíltan megvallja, hogy hatalmat szeretne, legalább egy ember feletti hatalmat. Az egyezésnek persze ára van, ez pedig nem más, mint a lelkiismeret. A tudomány képviselője nem tud a lelkiismeretről, nem hisz benne. Éppen emiatt dörzsöli elégedetten tenyerét a sötétség fejedelme. „Milliók osztják manapság a maga nézetét, mely szerint én nem létezem. Ez az én nagy sikerem” – magyarázza az orvosnak.

Zanussihoz hasonlóan a lengyel film másik érett mestere, az ugyancsak tekintélyes életművel rendelkező Filip Bajon is gyakran fordul a történelemhez gyűanyagért (*A mágnás, Poznan'56*). Ezt tette legújabb munkája, az Ezüst Oroszlánokkal és még két szakmai díjjal kitüntetett *Főalakj (Kamerdyner)* esetében is, amelynek története a múlt század elejétől a szovjet megszállás kezdetéig terjed. Egy interjúban a rendező elmondta, hogy mintaként olyan filmepika megalkotása lebegett a szeme előtt, mint Bertolucci *1900* című műve vagy Bille August *Hódító Pelléje*. A gondosan kivitelezett, sok szereplőt felvonultató,

